

# L'ECONOMIA GLOBAL, ESCENARI DE LA NOVA EVANGELITZACIÓ

Miquel Àngel Casasnovas Camps

## Introducció

L'Institut Diocesà de Teologia de Menorca (IDITEM) i l'Institut Superior de Ciències Religioses de Barcelona (ISCREB) van dedicar les ponències del curs 2013-2014 als escenaris de la Nova Evangelització exposats als *Lineamenta* o document preparatori de la XIII Assemblea General Ordinària del Sínode de Bisbes<sup>1</sup>, recollits més tard a l'*Instrumentum laboris* del Sínode, celebrat l'any 2012 (núm. 51-58). Aquests escenaris són el cultural, el social, l'econòmic, el polític i la investigació científica i tecnològica.<sup>2</sup> No cal dir tots ells estan fortament interconnectats i s'influeixen mútuament. Per això, en rebre l'encàrrec de la ponència sobre l'escenari econòmic vaig pensar era impossible no deslligar-lo del fenomen de la globalització perquè altrament no s'entendria l'economia del segle XXI en la què, vulguem o no, entem immersos. I, en sentit contrari, tampoc podem oblidar que, per bé o per mal, un dels principals propulsors de la globalització és precisament l'economia.

He dividit aquest text en quatre grans apartats. En el primer ens aproximarem al concepte de globalització i als precedents, més o menys remots, d'una economia i d'un món globals; veure d'on venim ens ajudarà millor a entendre un present complex i a projectar la mirada vers a un futur que s'albira incert i ple d'incògnites. Perquè, ¿què hi ha de nou i de no tan nou en l'actual economia global respecte dels models precedents? ¿És tan nova la idea d'un món i d'una economia globals? El segon apartat, més descriptiu, se centra en descriure breument els factors que han possibilitat la globalització econòmica en el sentit més restringit que donam a l'expressió, és a dir, des de l'últim quart del segle XX fins a l'actualitat, així com els trets que permeten definir l'actual economia com a global o mundial. Al tercer intentem fer un exercici de discerniment per destriar els beneficis potencials i els riscos de la globalització econòmica. Això és fonamental si volem adoptar una postura personal i col·lectiva coherent davant d'aquest procés que sembla engolir-ho tot, perquè ¿hem d'acceptar resignadament l'actual model d'economia global simplement perquè no hi ha res a fer, no hi ha alternativa? O bé cal que ens hi oposem frontalment? I sinó, ¿és possible transitar per una via intermèdia?. Per últim, veurem a la llum dels últims documents pontificis i de la Doctrina Social de l'Església com ens podem posicionar davant d'aquest fenomen de l'economia global i com podem aprofitar les seves potencialitats com a instrument de nova evangelització.

No cal dir que aquestes poques pàgines no pretenen de cap manera esgotar un tema de dimensions oceàniques. La seva única intenció és donar unes orientacions molt elementals que puguin servir com a element de reflexió i, si és possible, de pòrtic perquè el lector interessat pugui anar aprofundint una mica més pel seu compte en un tema que, vulgui o no, l'interpel·la personalment.<sup>3</sup>

## **Què és la globalització? Dels orígens de l'economia-món a l'economia global**

El mot *globalització* és de difícil definició. El *Diccionario de la Real Academia Española* (RAE, 23<sup>a</sup> edició, 2006) li dona un sentit eminentment econòmic, ja que seria la tendència dels mercats i de les empreses a estendre's, assolint una dimensió mundial que sobrepassa les fronteres nacionals. Per al Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans, *globalització* és sinònim de *mundialització* (*global*, en anglès, significa que quelcom té abast mundial).<sup>4</sup> Per tant, seria el procés pel qual un fenomen polític, econòmic, social o cultural esdevé d'àmbit universal. El TERMCAT<sup>5</sup> desenvolupa més aquesta definició quan afirma que «la globalització designa sobretot la intensificació de la mobilitat de les persones i dels intercanvis de béns i serveis, la interdependència econòmica a escala mundial i la difusió immediata i universal de la informació». Aquesta definició ampliada ja ens va bé com a punt de partida. Sembla que el mot aparegué en la dècada de 1960,<sup>6</sup> però el seu ús es generalitzà en els anys vuitanta i, sobretot, en els noranta, quan ja ha adquirit el sentit que avui li donam. Tanmateix, es tracta d'un terme ambigu i polisèmic, a més de controvertit, perquè sembla que en el seu nom es pot legitimar qualsevol cosa. Com fa notar Josep F. Mària, *globalització* ha esdevingut una paraula-ídol: en part correspon a la veritat d'un fenomen i d'un procés; però és també una arma que aixequen alguns per a mantenir o fer progressar situacions injustes, l'excusa per retornar a un capitalisme salvatge als països on s'havien assolit cotes de justícia per a tothom amb l'Estat de Benestar; també és l'excusa dels governs per amagar els seus errors de política interior o algunes inconfessables opcions.<sup>7</sup> El fet de tenir una definició més aviat imprecisa o molt generalista,<sup>8</sup> fa que esdevingui un clixé de la nostra època, amb una aparença de canvi profund i ràpid d'abast universal que es manifesta en la interconnexió de tots els aspectes de la vida en tota la superfície del planeta.<sup>9</sup> Un canvi global, en definitiva, provocat per poderosíssimes forces econòmiques i tecnològiques que estan modelant el món. Però no només és la tecnologia o l'economia, ja que podem imaginar la globalització com un conjunt d'esferes que interactuen de manera complexa i multidimensional: l'economia, la tecnologia, el medi ambient, la cultura, la societat i la política.

Ara bé, ¿el món globalitzat és un fenomen tan recent o, d'alguna manera, té precedents històrics? En aquest punt, com en molts altres, les opinions estan dividides. Per a molts, es tracta d'un fenomen totalment nou que suposa una ruptura amb allò precedent. La profunditat dels canvis i la creació d'un entorn totalment distint, sobretot arran de l'expansió de les noves tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) així ho

demonstrarien. Molt sovint els defensors d'aquesta concepció adàmica són alhora partidaris, sense fissures ni gaire esperit crític, de la globalització contemporània, amb una filiació ideològica més o menys coincident amb el que s'ha vingut a dir neoliberalisme.<sup>10</sup> A l'altre costat, molts estudiosos pensen que la globalització és un procés fruit d'una llarga evolució històrica.<sup>11</sup> El que diferenciaria la globalització del tombant dels segles XX al XXI respecte de les anteriors seria l'escala autènticament planetària (però a la vegada amb àmplies regions excloses; la globalització existeix, però no per a tothom i no amb els mateixos efectes a tot arreu) i el ritme extremadament accelerat dels canvis, impulsats per vertiginosa evolució de les TIC, entre d'altres factors, la qual cosa crearia una alteració del temps i una compressió de l'espai. Però en tot cas, seria un procés que vindria de lluny i que no seria lineal, ja que hauria experimentat avanços i retrocessos al llarg de la història.

Certament, no és difícil trobar precedents històrics. Per posar exemples prou coneguts, pensem només amb el món hel·lenístic dels segles IV-II aC que uní bona part de la Mediterrània i el Pròxim Orient després de les campanyes d'Alexandre el Gran, amb una llengua franca com la koiné o grec estàndard i les formes de la civilització grega que s'integra en les diverses cultures amb les què entra en contacta i les impregna, des d'Egipte fins Afganistan.<sup>12</sup> O l'Imperi romà, que absorbeix la major part del món hel·lenístic. La pax romana dels segles I i II dC permeten crear un vast espai comú vertebrat pel Mediterrani, pel qual es mouen mercaderies, persones, tecnologies, idees i creences gràcies també a les llengües franques que són el llatí i el grec i a unes estructures politicoadministratives homogènies. Un detall que no és gens secundari és que gràcies a aquesta primera globalització de l'Antiguitat va ser possible la ràpida difusió del cristianisme. El mateix missatge de Jesús de Natzaret és universal, adreçat a tots els pobles i a tots els homes (Cf Mt 28, 19; Mc 16, 15; Lc 24, 47; Col 1, 23), fins a l'extrem de la Terra (Cf Ac 1, 8). Deixant de banda el pregon sentit teològic de l'expressió la plenitud dels temps, quan Déu envià el seu Fill nascut de dona (Gal 4, 4), la podem traslladar al context històric profà en què es produí l'Encarnació.

Encara que menys conegut, no podem oblidar el comerç euroasiàtic que en l'edat mitjana es canalitza sobretot en torn de l'Índic, l'imperi mongol i les terres de cultura islàmica, que abasten des d'Indonèsia fins a l'Àfrica occidental i la península Ibèrica, posant en contacte les grans civilitzacions del Vell Món, amb uns fluxos que van arribar al punt àlgid entre els segles XIV i XVI.<sup>13</sup> Tot llegint el fascinant viatge d'Ibn Battuta ens adonam de la riquesa d'aquest món que un viatger podia recórrer des del Marroc fins al sud-est asiàtic per arribar a la Xina a través de les terres de l'islam.

Resulta obvi, tanmateix, que seran els grans descobriments geogràfics —expressió aquesta que certament és eurocèntrica, però que no per això deixa de tenir innegables repercussions mundials— dels segles XV i XVI que, per primera vegada, permeten connectar la pràctica totalitat de les terres habitades, obtenir una imatge real del món i, fins i tot, crear el que alguns autors han denominat el primer imperi global, l'imperi hispànic dels Àustries, sobretot entre 1580 i 1640, quan s'incorporen les possessions portugueses. En aquesta línia alguns autors parlen d'una preglobalització que arribaria

fins als volts del 1800.<sup>14</sup> Perquè la revolució industrial introduirà una acceleració de tots els processos d'integració, però també suposarà canvis qualitatius molt importants: l'hegemonia d'Occident en tots els ordres, la jerarquitització de l'espai mundial, la revolució dels transports, els grans avanços científics i tecnològics... És en la segona meitat del segle XIX quan es produeix la primera gran compressió del món gràcies als avanços dels transports (difusió i perfeccionament del ferrocarril i del vaixell de vapor) i les telecomunicacions (el telègraf), fins al punt de fer del món un planeta a l'abast de l'home. És la interpretació que fa Jules Verne en la cèlebre novel·la *La volta al món en 80 dies* (1873), factible gràcies als nous mitjans de transport. Així, cap al tombant del segle XIX al XX ens trobam amb un panorama esponerós, si més no des de la perspectiva de les elits occidentals. Ho podríem sintetitzar en els punts següents:

- a) Hegemonia occidental en tots els ordres (militar, econòmic, polític, tecnològic, cultural...) com a resultat del que alguns autors han anomenat el «miracle europeu», que s'inicia de manera precoç al final de l'edat mitjana.<sup>15</sup>
- b) Interconnexió del globus: ja no hi ha zones aïllades, però sí un sistema de jeràrquic a nivell mundial, amb zones centre i perifèries dependents, amb zones de transició o semiperifèries. És a dir, uns centres industrials hegemònics (Europa occidental i els Estats Units) i unes perifèries agrícoles i subordinades,<sup>16</sup> objecte d'intercanvis desiguals.<sup>17</sup>
- c) Creació de xarxes de transport i de comunicacions d'abast global que permeten el flux de persones, mercaderies i informació a gran escala.
- d) Establiment de xarxes integrades de producció i divisió internacional del treball.
- e) Extensió del sistema capitalista de producció, en les seves vessants industrial i financera.

A partir dels anys setanta del segle XIX i fins a la primera Guerra Mundial, el món connectat pels transports cada cop més ràpids i les telecomunicacions serà una realitat i farà possible fins i tot la utopia d'una civilització mundial sota la direcció, òbviament, de la cultura occidental. Aquesta utopia, que semblava tenir una certa versemblança arran de l'escala dels avenços tecnològics i d'una economia oberta,<sup>18</sup> en realitat era filla de la Il·lustració, fonamentada en la força de la raó i la idea de progrés indefinit. Tant és així que just en vigílies de la primera Guerra Mundial no eren pocs els que consideraven que un conflicte armat entre les grans nacions civilitzades era simplement impossible. Així, l'any 1909 l'escriptor britànic Ralph Norman Angell escrigué *The Great Illusion*, on postulava que la creixent interconnexió econòmica —aquí podem parlar sense embuts de la primera globalització comercial i financera de la història— impediria les guerres, car qualsevol gran empresa, entitat financera o corporació amb interessos als altres països es veuria perjudicada per un conflicte general, la qual cosa arruïnaria l'economia global que s'estava desenvolupant. El llibre d'Angell fou arreu un èxit de vendes, però la realitat el desmentiria rotundament al cap de pocs anys. L'estiu de 1914, en efecte, es desfermà la gran conflagració que arruïnaria Europa durant dècades, ja que als efectes devastadors d'un conflicte en què tots els països posaren el bo i millor de la seva tecnologia i organització econòmica pròpies de les societats industrials al servei de

la guerra, hi hauríem d'afegir una pau precària a partir de 1919 i una devastació material i moral que seria el brou de cultiu d'una guerra encara molt més espantosa a partir de 1939. Fins els volts de 1970 el món no recuperaria el nivell d'integració assolit abans de 1914. En efecte, l'impacte tremend de la primera Guerra Mundial, que deixà arruïnats fins i tot als països europeus guanyadors, la crisi de postguerra i la Gran Depressió, que mogué molts països a cercar solucions econòmiques autàrquiques de divers signe,<sup>19</sup> trencaren el que hauria pogut ser l'evolució natural de la integració econòmica de preguerra. Simultàniament, s'enfonsà la idea d'un món en pau regit per règims liberals (en alguns casos, ja liberaldemocràtics) per donar pas a governs dictatorials i totalitaris agressius que acabarien demostrant que, efectivament, el somni de la raó produeix monstres. A un segle de l'inici de la primera Guerra Mundial tot això hauria de ser un seriós motiu de reflexió.<sup>20</sup>

## **Factors i característiques de la globalització econòmica**

Com hem pogut veure en l'apartat anterior, el món globalitzat no és un escenari tan nou. Més aviat la protoglobalització de 1870-1914 és un requisit necessari per arribar a l'actual economia global. En realitat, sempre hi ha hagut contactes i intercanvis de mercaderies, de persones, de tecnologies i de cultures, i sempre aquests intercanvis han afectat d'alguna manera el medi ambient. La història humana és una tensió permanent entre la continuïtat i el canvi, el qual és perceptible sobretot en una ona llarga. Què és, doncs, el que singularitza la situació actual? I, ¿com s'ha arribat fins aquí?

L'actual economia global arranca de l'últim quart del segle XX, quan fa fallida el sistema econòmic internacional sorgit de la segona Guerra Mundial. En efecte, el juliol de 1944, quan la derrota dels països de l'Eix ja era clara, es reuniren a Bretton Woods (New Hampshire, Estats Units) representants de 44 països per tal de dissenyar un nou ordre econòmic i financer internacional. És clar que els Estats Units tenien aleshores un lideratge aclaparador i, com era de preveure, s'hi imposaren les seves tesis. Es tractava de trencar amb l'etapa de proteccionisme i contracció de les relacions comercials internacionals dominant entre les dues guerres mundials i de donar estabilitat a les transaccions econòmiques i financeres internacionals. No ens entretindrem aquí en aquesta qüestió,<sup>21</sup> però no serà sobrer indicar que de Bretton Woods sorgiren dos acords de llarg abast: creació d'un sistema monetari internacional sòlid basat en el dòlar USA i constitució del Fons Monetari Internacional (FMI) per atorgar préstecs als països amb dèficit en la balança de pagaments. Amb els seus defectes, el sistema de Bretton Woods i les polítiques de consens de tall keynesià funcionaren raonablement bé fins 1971 i tingué una influència important en impulsar la reconstrucció de la postguerra mundial al bloc capitalista en un món en ràpida transformació; és l'època de la Guerra Freda i de la descolonització, amb el despertar de l'anomenat Tercer Món i la creació de la Comunitat Econòmica Europea (1957). Així i tot, per als països del bloc occidental és l'etapa de major creixement econòmic experimentat fins aleshores, la qual cosa permeté la construcció de l'anomenat Estat del benestar, tot i que en alguns països ja s'havien

posat els seus fonaments abans de 1914.<sup>22</sup> Però no només això: és, sobretot, l'època de menor desigualtat o, si es vol, de major equitat.

El sistema de Bretton Woods entrà en crisi arran dels desequilibris pressupostaris i comercials dels Estats Units sota la presidència de Richard Nixon —que afectaren el sistema de canvis basat en el dòlar— i de la crisi del petroli de 1973, amb la seva espiral d'estancament, inflació (estanflació) i atur. Les economies desenvolupades, amb una productivitat que declinava de manera alarmant, entraren en un període de turbulències que repercutí en l'augment, fins a cotes inèdites des de la postguerra, dels conflictes socials i laborals. En aquesta tessitura, els *tories* de Margaret Thatcher assoliren el poder al Regne Unit (1979), un dels països avançats més afectats per la crisi, però també uns dels que tenia un Estat del benestar més consolidat. El Regne Unit, en efecte, s'havia vist obligat a recórrer al FMI per tal de subscriure un préstec de 2.300 milions de lliures esterlines. A canvi, el FMI exigí l'aplicació de grans reformes que implicaven dinamitar el consens keynesià de postguerra i desmuntar les corporacions públiques. La crisi i les freqüents protestes socials desacreditaren el govern laborista de James Callaghan i catapultaren Thatcher al poder, des d'on culminà l'ajustament que havien començat els laboristes, però a més preconitzant una nova ideologia que tenia aspiracions d'universalitat basada en la desregulació i l'hegemonia del mercat per sobre de la política. Era un intent de tornar al mitificat *laissez-faire* (deixar fer, expressió que simbolitza la no intervenció estatal), que a la Gran Bretanya només havia estat vigent entre 1840 i 1870, època desastrosa per a les capes populars depauperades i magistralment descrita en les novel·les de Charles Dickens. Però aquesta política de liberalisme a ultrança s'havia hagut de moderar amb una creixent intervenció pública atesos els devastadors efectes socials. S'havia constatat que la pretesa autoregulació del mercat era una fal·làcia que podia portar al desastre fins al punt de posar en entredit la mateixa supervivència del sistema.<sup>23</sup> Un segle més tard, Thatcher es disposava a ressuscitar el *laissez-faire* però ara, a més, no volia limitar-lo al seu país, sinó més aviat convertir-lo en doctrina d'aplicació universal. En això coincidia amb el nou president dels Estats Units, el republicà Ronald Reagan (1981). Si la política econòmica de Thatcher ha estat coneguda com el *Thatcherisme*, la de Reagan, sota la influència de Friedrich Hayek, Milton Friedman i l'anomenada Escola de Chicago, es popularitzà amb el mot *Reaganomics*.<sup>24</sup> Amb matisos, ambdós models convergien en quatre elements fonamentals: desregulació de l'economia, sobretot el comerç i les finances; reducció dels tipus marginals dels impostos directes; control de la despesa pública;<sup>25</sup> control de l'oferta monetària per reduir la inflació. Thatcher incloïa en la recepta la privatització del sector públic i trencar l'espina als poderosos sindicats britànics. La fórmula magistral es barrejava amb elevades dosis de discurs conservador sobre els suposats valors tradicionals, una bona proporció de populisme i un potent aparell mediàtic que difonia la bona nova neoliberal resumida amb l'acrònim TINA, tan estimat per Thatcher: no hi ha alternativa (*there is no alternative*).<sup>26</sup> El model tingué tant èxit que ràpidament fou adoptat arreu, fins i tot, amb els matisos que es vulgui, pels governs socialdemòcrates europeus,<sup>27</sup> generant una ortodòxia recolzada també pel FMI, el Banc Mundial, l'Organització Mundial del Comerç (OMC) i nombroses institucions

acadèmiques i poderoses corporacions i *think tanks*, tot posant en entredit la viabilitat de l'Estat del benestar. Talment la recepta estàndard de creixement que l'economista John Williamson denominà Consens de Washington, resumida en deu punts bàsics, va en aquesta línia. Encara que, en principi, bona part de les mesures del decàleg del Consens de Washington poden semblar raonables, el problema rau en el grau de fonamentalisme de mercat amb què sovint s'imposen, malgrat que l'evidència empírica ha permès de constatar el seu fracàs.<sup>28</sup>

Si ens hem esplaiat explicant tot això és perquè aquest consens neoliberal ha estat crucial per entendre l'orientació de l'economia mundial en les últimes dècades. Basta rellegir els principis que tan superficialment hem enumerat i comparar-los amb el discurs econòmic dominant en l'actual context de crisi. Fàcilment s'ha derivat d'aquí un pensament únic: només hi ha una teoria econòmica, una única recepta de creixement consistent en afirmar que el lliure mercat és la manera més eficient de produir i distribuir béns i serveis, mentre que cal reduir dràsticament el paper de l'Estat en l'economia, les finances i la política social. L'austeritat pregonada per Alemanya i els seus aliats econòmics a la Unió Europea no és només una necessitat, és sobretot una opció ideològica per aconseguir l'objectiu de més mercat i menys Estat.

La teoria neoliberal es va veure reforçada amb la crisi del bloc soviètic que culminà amb l'enderroc del Mur de Berlín (1989) i la dissolució de la mateixa URSS (1991). La derrota total del principal sistema polític i econòmic que competia amb el capitalisme deixà aquest com a guanyador indiscutible fins al punt que hi hagué qui proclamà als quatre vents que la història havia arribat al seu final. Així s'entén el ressò que tingué l'assaig de Francis Fukuyama «The End of History».<sup>29</sup> La seva tesi de fons és simple: el «capitalisme democràtic» constitueix la «forma final del govern humà». Per això el triomf d'Occident, de la «idea» occidental, seria evident des del moment en què s'han exhaurit totalment les alternatives al liberalisme occidental. Democràcia liberal i capitalisme triomfaran a la llarga arreu i s'imposarà la *Common Marketization* de les relacions internacionals. És, en definitiva, el triomf mundial de l'economia de mercat sobre la política, encara que no han estat pocs els que han pensat en utilitzar les armes polítiques i militars per imposar el nou ordre que, per suposat, hauria de ser dirigit pels Estats Units.<sup>30</sup>

Aquest embolcall ideològic, en definitiva, ha permès de legitimar un determinat model de globalització econòmica d'entre els diversos possibles, presentant-lo com si en realitat fos *l'únic* possible. Perquè cal no oblidar que potser la conseqüència més important de la caiguda del Mur de Berlín fou l'enfonsament de les doctrines que havien mantingut unida a la socialdemocràcia. Desfet aquest ciment, la socialdemocràcia s'ha fragmentat i diluït en les múltiples «terceres vies» que, tot i el seu èxit aparent fins els volts de 2010, han acabat enfonsant-se en el descrèdit pel fet de que aparentment ofereixen el mateix que el centredreta, cada cop més neoliberal i menys cristianodemòcrata; només que ho intenta fer amb una cara més amable. Dit altrament, la socialdemocràcia s'ha quedat sense discurs i sense projecte.

Certament, són molts els símptomes que, si més no aparentment, semblen ratificar que només hi ha un model de globalització. I tot això, és clar, amb el concurs imprescindible de la progressió vertiginosa dels avanços científics i tecnològics de la Tercera Revolució Industrial, en especial en el camp de les TIC, i l'abaratiment i la major eficiència dels transports i de la logística en general.<sup>31</sup> Tot plegat ha fet que a partir de 1980 els fluxos de mercaderies i de capitals hagin assolit cotes inimaginables en èpoques precedents, en un moviment en contínua acceleració. Tecnologia i globalització, en definitiva, van de la mà. Més encara, no és agosarat afirmar que es reforcen mútuament fins a crear el que algú ja ha qualificat de nou ordre tecnològic,<sup>32</sup> amb unes repercussions enormes en tots els camps de la vida social i cultural, fins al punt de refer la percepció de la realitat humana.<sup>33</sup>

Tot i que és molt difícil analitzar aïlladament els elements que conformen la nova economia global per la senzilla raó de que es tracta d'un sistema en què totes les parts interactuen alhora, intentarem exposar els principals trets que, al nostre parer, defineixen el panorama econòmic actual:

*Els avanços en les TIC permeten l'organització econòmica en xarxa* i han contribuït al procés d'internacionalització de les empreses, tot disminuint els costos de transport, de comunicació i de coordinació. La intensificació dels fluxos comercials i d'inversió han permès també una major integració econòmica, la qual cosa ha propiciat que la producció de béns i serveis s'organitzi també a escala planetària. A diferència del que succeïa en l'etapa de protoglobalització, però, ara és possible crear cadenes de producció integrada mitjançant el que Krugman anomena el «desmembrament de la cadena de valor», això és la segmentació de la producció d'un bé en les seves etapes d'incorporació de valor per distribuir la fabricació d'aquests fragments entre diversos països, d'acord amb la seva dotació de factors.<sup>34</sup> La deslocalització de segments de producció cercant avantatges comparatius als mercats globals ha passat a ser quelcom habitual i ja no crida l'atenció de ningú.

*La informació i el coneixement són la base de la producció, la productivitat i la competitivitat.* Ho han estat sempre, però ara ho és més que mai i això encara guanyarà importància en el futur. La nostra societat no és només una societat de la informació,<sup>35</sup> sinó també la societat del coneixement. D'aquí que els països més avançats posin un especial èmfasi en l'educació, l'ensenyament i la recerca. Hi ha una clara correlació entre la inversió d'I+R+i i el desenvolupament econòmic i el benestar d'un país perquè la innovació implica generalment millores en la productivitat que, a la vegada, permeten de posicionar-se i competir millor en els mercats globals. L'economia del coneixement ha permès també de crear nous models d'organització corporativa dissenyades per explotar intangibles com la creativitat i el nou coneixement, en oposició a les manufactures i serveis a la producció.<sup>36</sup>

*Hi ha un pes creixent de les grans corporacions transnacionals,* que al cap i a la fi són uns dels principals agents de la globalització i, a la vegada, les grans beneficiàries dels mercats globals, on mantenen una hegemonia indiscutible. Per exemple, segons dades



de Nacions Unides, les empreses transnacionals controlen el 80% del valor del comerç mundial.<sup>37</sup> Només les empreses transnacionals posseeixen la capacitat estratègica i la flexibilitat organitzativa per moure's en un context internacional en ràpida transformació i dominat per la incertesa i la vulnerabilitat, tot cercant els majors avantatges comparatius i no dubtant d'aplicar, si cal, el dúmping fiscal i laboral sense tenir en compte els costos socials que això comporta.

En contrapartida, cal constatar *la debilitat de la gran majoria d'Estats per donar una resposta als nous reptes derivats d'aquest món global*. Un exemple d'això és l'enorme dificultat que tenen per controlar les activitats econòmiques il·lícites (tràfic de drogues, d'armes, de persones...) i els fluxos de diner negre.<sup>38</sup> O, simplement, de fer complir les lleis a les grans empreses i assegurar que paguen els impostos allà on generen la seva activitat i no evadir els guanys posant la seu principal en paradisos fiscals. En no pocs casos, a més, podem veure com les grans corporacions es permeten extorsionar els mateixos Estats per fer-los aplicar les seves exigències, encara que això comporti violar la llei o, almenys, el seu esperit.<sup>39</sup>

D'aquí la *necessitat d'una major integració internacional* dels països tot creant institucions supranacionals que puguin permetre els Estats a enfrontar-se millor als reptes globals i crear grans mercats comuns regionals —entengui's això a nivell mundial— pels quals puguin circular lliurement capitals, mercaderies i persones. La Unió Europea és l'exemple més destacat i amb un més avançat estat de consolidació, però no l'únic. Podem citar, per exemple, l'Àrea de Lliure Comerç d'Amèrica del Nord (NAFTA), el Mercat Comú del Sud (Mercosur) o el Fòrum de Cooperació d'Àsia i el Pacífic (APEC), entre d'altres.

*La crisi de l'Estat del Benestar és, en bona part, una conseqüència lògica del camí anàrquic seguit per aquesta via del laissez-faire global*. En efecte, la internacionalització de l'economia funciona en gran mesura d'acord amb la llei de vasos comunicants: en poder-se moure el capital sense traves, cerca aixopluc allà on troba més facilitats, dels recipients amb un nivell més elevat (els Estats amb una protecció social avançada que s'ha de finançar amb elevats impostos) als que tenen uns nivells més baixos o inexistents de protecció social i uns tipus impositius més reduïts. És clar que això té nombroses excepcions i no és tan automàtic com es podria pensar —no tenim espai aquí per entrar en matisos—, però és cert que hi ha hagut un desplaçament d'activitat, sobretot intensiva en mà d'obra, dels països desenvolupats cap als que estan en via de desenvolupament, mentre s'advoca, tot esgrimint el tòtem de la competitivitat internacional, l'enderroc parcial d'un Estat del benestar que s'assenyala com a insostenible, quan no com a culpable de tots els mals. En la crisi de l'Estat del benestar, tanmateix, hi juguen altres factors igualment importants que fóra perillós ignorar. Un d'ells és l'envelliment de la població, sobretot a Europa, que viu una autèntica tardor demogràfica a la qual no se li veu el final per mor d'unes taxes de natalitat extremadament baixes i una població de cada cop més envellida.<sup>40</sup> Això, conjugat amb la recessió o l'estancament econòmic (amb el conseqüent descens de la recaptació fiscal), suposa una amenaça molt greu per a la supervivència dels sistemes públics de

benestar i serveis socials (ensenyament, sanitat, pensions de jubilació, assistència social).

*Aparició de nous actors internacionals (els anomenats països emergents) i estancament de les economies europees.* El mapa mundial s'està movent, res no és igual a com era fa només deu o vint anys. Mentre l'anomenat Primer Món perd pes demogràfic i econòmic en el context global, emergeixen noves potències polítiques i econòmiques que reclamen un major protagonisme en l'escena mundial. Són els BRICS (acrònim derivat de Brasil, Rússia, Índia, Xina i Sud-àfrica) i altres països (Mèxic, Corea del Sud, etc.) que impulsen el creixement global. Els cinc BRICS representaven el 10% de l'economia global l'any 2004 i es preveu que arribin al superar el 30% el 2015. A mitjà i a llarg termini, algun d'aquests països pot arribar a superar les grans economies occidentals, Estats Units, la Unió Europea i Japó. De fet, Xina ja està en aquest estadi en diversos indicadors. Per exemple, actualment les tres primeres empreses mundials són xineses,<sup>41</sup> mentre que ja es fan més transaccions amb iuans xinesos que no amb euros. Amb tot i això, aquests països emergents tenen també importants problemes interns que podrien afectar el seu creixement i estabilitat en el futur.

*Desregulació de tots els àmbits en nom de la llibertat de mercat.* Una de les paraules-ídol de la globalització econòmica és *desregulació*. El lliure mercat i les corporacions transnacionals exigeixen reduir al mínim la regulació d'aspectes tan importants com ara el moviment de capitals, els drets laborals, els sistemes fiscals, la protecció del medi ambient, etc. La pressió per modificar a la baixa tots aquests i d'altres elements —sense oblidar els mateixos drets humans— és una constant per part de poderosos grups de pressió que són capaços de canviar la política de molts governs i les legislacions nacionals en benefici dels interessos que patrocinen. La desregulació permet les grans empreses d'actuar en termes d'estricta eficiència econòmica obviant qualsevol repercussió de les seves accions en altres àmbits i així poder maximitzar els beneficis i crear valor per als seus accionistes.

*El predomini de l'economia financera sobre l'economia productiva* és actualment aclaparador en termes monetaris. Ajuda a això l'extrema mobilitat dels capitals, que es mouen en temps real d'un cap a l'altre del món. Precisament el món de les finances és un dels més desregulats, tot i les tímides reformes introduïdes arran de la darrera crisi financera global que va fer proclamar algun polític que calia refundar el capitalisme.<sup>42</sup> Actualment es calcula que el 95% de les transaccions als mercats de canvi internacionals corresponen a operacions especulatives<sup>43</sup> i només el 5% restant té a veure directament amb el que podríem anomenar economia real, fonamentada en la producció i distribució de béns i serveis. L'any 2007, just abans de la darrera gran crisi financera, el moviment diari dels mercats financers internacionals s'estimava en una mitjana de 3,2 bilions de dòlars, segons les estimacions del Departament del Tresor dels Estats Units.<sup>44</sup> És clar que aquest enorme moviment de diner contribueix poderosament a l'especulació i a la creació de bombolles financeres que podrien esclatar en un futur no molt llunyà. Així, mentre moltes empreses i famílies no tenen accés al crèdit hi ha un excés de liquiditat que es canalitza vers operacions especulatives, fent trontollar, per

exemple, el deute sobirà de certs països —convé recordar la crisi del deute de Grècia i altres països europeus que va estar a punt de causar un terratrèmol d'enormes proporcions a l'Eurozona l'any 2011— o causant la fluctuació de divises o preus de primeres matèries (petroli, cereals, etc.). Una part molt important d'aquests diners són manejats per fons d'inversió, molts d'ells sobirans, és a dir, propietat d'Estats. El més perillós és que molts d'aquests Estats no són democràtics.<sup>45</sup> La política d'inversions, en aquests casos, pot obeir no tant a criteris econòmics com a interessos geoestratègics. Així, una sobtada retirada de capitals d'un país pot tenir efectes molt greus sobre aquella economia. Precisament les característiques fonamentals dels actuals moviments de capitals són la vulnerabilitat, la volatilitat<sup>46</sup> i, per suposat, l'opacitat.

En contrast, tot i el volum que les migracions han assolit en els últims anys, *el moviment de persones troba uns obstacles infinitament superiors als dels capitals i mercaderies*. Si en segles anteriors els fluxos migratoris tenien Europa com a punt de partida i les colònies ultramarines o les repúbliques americanes com a destinacions, des del final de la segona Guerra Mundial s'han invertit. Encara que hi ha, lògicament, moviments de població entre els països rics, és obvi que actualment els principals moviments són del sud al nord, és a dir, de països pobres o en vies de desenvolupament cap als països amb economies avançades. Això té tant a veure amb l'atractiu que suposen els països rics com la demanda de mà d'obra que generen per mor del seu escàs creixement vegetatiu, la qual cosa contrasta amb el fort creixement demogràfic dels països pobres.<sup>47</sup> Però si, com hem dit, el moviment de capitals és fomentat, el de persones tendeix a ser restringit per lleis migratòries, en general estrictes sobre el paper, encara que en la pràctica difícilment aplicables. Així i tot, entre 2001 i 2010, 194 milions de persones han canviat de país de residència, la qual cosa posa en evidència la magnitud dels moviments, siguin aquests legals o clandestins. L'any 2013, segons l'Organització Internacional del Treball (OIT), 230 milions de persones residien en un país diferent al del seu naixement i aquesta xifra augmentarà en el futur.<sup>48</sup>

*L'increment de les desigualtats entre països i dins de cada país o regió és una de les cares més negatives de l'actual economia mundial. Lluny de reduir-se les diferències, aquestes no han fet més que créixer fins al punt de ser un dels principals centres de preocupació dels organismes econòmics, inclòs el FMI,<sup>49</sup> però això té interpretacions molt diverses que mereixen algun matís. Les xifres, tanmateix, són brutals. Podem cedir la paraula a la senyora Christine Lagarde, directora gerent del FMI i, per tant, gens sospitosa de revolucionària:*

«Desde 1980, el 1% más rico de la población aumentó su participación en el ingreso en 24 de los 26 países sobre los que disponemos de datos. En Estados Unidos, la participación en el ingreso del 1% más rico se ha duplicado con creces desde los años ochenta, volviendo al nivel en el que se encontraba antes del comienzo de la Gran Depresión. También en el Reino Unido, Francia y Alemania, la proporción del capital privado en el ingreso nacional vuelve a estar en niveles registrados por última vez hace casi un siglo. Las 85 personas más

ricas en el mundo, que cabrían cómodamente en un autobús de dos pisos, controlan la misma cantidad de bienes que la mitad más pobre de la población mundial, es decir, 3.500 millones de personas. Con datos como estos, no es de extrañar que el aumento de la desigualdad sea uno de los temas principales de la agenda; [...] Esencialmente, cuando la desigualdad es excesiva, el capitalismo es menos inclusivo. Impide a las personas participar y desarrollar plenamente su potencial [...] Una mayor concentración de la riqueza —sin ningún tipo de control— podría incluso socavar los principios de la meritocracia y la democracia. Esto podría minar el principio de la igualdad de derechos proclamado en la Declaración Universal de los Derechos Humanos de 1948.»<sup>50</sup>

La cita és llarga, però, crec, prou il·lustrativa. Tanmateix, fóra erroni atribuir a la globalització econòmica en exclusiva els efectes de la desigualtat, perquè en molts països precisament l'índex de globalització no està barallat amb uns elevats índexs d'equitat; el cas més clar són els països escandinaus, que encapçalen tots els rànquings.<sup>51</sup> Aquí hi juguen molts factors polítics, socials i culturals. En particular, la transparència, la consolidació democràtica, el nivell educatiu de la població, el grau d'arrelament dels valors cívics, etc., són absolutament determinants. No és casual que els països capdavanters en democràcia i transparència siguin també els que tenen uns menors índexs de desigualtat, i a la inversa.<sup>52</sup> Per contra, no pocs països dels més pobres (però amb unes enormes desigualtats internes), són dels menys globalitzats.<sup>53</sup>

Per últim, *s'ha passat d'una economia de mercat a una societat de mercat* on tot té un preu, tot es pot monetitzar, fins i tot les persones. És la mercantilització de les relacions humanes, on es pot comprar un òrgan per a un transplantament o llogar una dona perquè gestí el fill aliè... Els exemples podrien ser molt nombrosos, perquè, com denuncia el filòsof Michael J. Sandel, estam assistint a la invasió dels mercats en les esferes de la vida que no els pertanyen.<sup>54</sup> El mercat, en definitiva, és l'element prevalent d'aquesta societat i condiciona simultàniament el grau de sobirania dels Estats i la llibertat de les persones. En realitat, l'únic marge de llibertat que deixa a l'individu és l'elecció —i així i tot, condicionada per moltes pressions externes, com ara les modes— com a consumidor en funció de la seva capacitat econòmica. No és estrany que per aconseguir aquest objectiu no hi hagi cap escrúpol a l'hora de fomentar l'individualisme més insolidari.

## **Un assaig de balanç: beneficis, potencialitats, riscos i perills. Les actituds davant de la globalització**

Aquesta polièdrica globalització econòmica és, a la vegada, ambivalent: ofereix beneficis i potencialitats evidents, però també riscos i perills clars. Alguns ja han aflorat en l'apartat anterior, per la qual cosa ens limitarem aquí a oferir una breu enumeració. En la balança dels beneficis, potencialitats i oportunitats podem considerar, és clar,

l'escala dels avanços científics i tecnològics i la seva ràpida difusió i no menys ràpid abaratiment (pensem, per exemple, la caiguda dràstica dels preus dels ordinadors o dels telèfons mòbils en molts pocs anys). Un altre avantatge és les oportunitats de desenvolupament que ofereix, tant a nivell global com local (glocalització), que permet la reducció de la pobresa extrema, com s'ha demostrat a Xina,<sup>55</sup> Índia i altres països. També s'està demostrant que el lliure comerç és una alternativa que dona molt millors resultats nets a aquells països que implementen aquesta mena de polítiques comercials.<sup>56</sup> Finalment, la globalització eleva enormement l'eficàcia dels mercats i afavoreix l'eficiència de la producció i distribució de béns i serveis en poder aprofitar millor els avantatges comparatius de cada regió o país.

Però també no podem deixar de considerar que els riscos i les amenaces són també molt grans, sobretot en funció de com s'orienti finalment tot el procés de globalització. Entre d'altres, podem esmentar els següents riscos:

- a) Omnipotència del mercat, que imposa als estats les seves regles (dictadura o fonamentalisme de mercat) i amara la totalitat de la vida social (societat de mercat).
- b) Irresponsabilitat de les empreses multinacionals i dels agents financers, que miren estrictament pel seu compte de resultats sense tenir en compte el que podríem anomenar «danys col·laterals» de l'obtenció del benefici en l'aspecte social, mediambiental, cultural, etc.
- c) Augment de les desigualtats en les seves diverses dimensions (territorials, socials) i augment de la pobresa en un món polaritzat. Tot i que, com hem dit més amunt, s'ha reduït la pobresa extrema en molts llocs, s'han incrementat les desigualtats de renda (rics cada cop més rics que augmenten la seva diferència respecte dels pobres, resultant una forta polarització social).<sup>57</sup> El creixement de la riquesa agregada oculta en la majoria dels casos disparitats distributives en benefici d'una petita elit.
- d) Impacte global sobre els ecosistemes (canvi climàtic, sobreexplotació de recursos, contaminació, pèrdua de biodiversitat).
- e) Desaparició de tot allò que no s'adapti a les condicions de competitivitat que marquen els mercats globals (desmantellament de l'Estat del benestar, dificultats per conciliar la vida familiar, mobilitat obligatòria...).
- f) Globalització de la criminalitat (màfies, comerç il·lícit, evasió fiscal, fugida i neteja de capitals), que afebleix l'Estat de dret.<sup>58</sup>
- g) Deteriorament de la qualitat democràtica perquè la sobirania i el poder de decisió passa dels ciutadans als anònims agents del mercat.
- h) Vulnerabilitat del sistema per mor de la desregulació, i de la interconnexió mundial que propicia l'efecte papallona (petites variacions inicials d'un sistema dinàmic poden produir grans variacions en el sistema a llarg termini), la volatilitat i les operacions altament especulatives.
- i) Extensió de les males pràctiques capitalistes impulsades pel neoliberalisme més barroer, que tendeixen a eliminar o a neutralitzar les conductes responsables.

- j) Incapacitat dels mercats d'autoregular-se, tot i la retòrica neoliberal, que ha s'ha demostrat empíricament equivocada.

La mera llista anterior ens pot donar a entenent que les amenaces i els riscos superen de molt els beneficis i que, per tant, la globalització econòmica és quelcom intrínsecament dolent. Hi ha pocs guanyadors i molts perdedors, amb la globalització; o, com a mínim, la gran majoria de la població del planeta hi guanya molt poc en relació a aquells pocs que hi guanyen molt. Aquesta visió negativa és compartida per la densa i heterogènia galàxia dels grups antiglobalització. Tanmateix, l'oposició frontal no sembla que sigui l'actitud més raonable per la senzilla raó que ens trobam front a un procés d'un abast i una intensitat tan grans que és impossible d'aturar. A l'altre costat hi ha els partidaris acrítics de la globalització de tall neoliberal. Segons aquesta perspectiva, ens trobaríem en una etapa completament nova de la història humana (hi ha qui ja parla de posthistòria) i per a ells no hi ha alternativa a aquest nou camí que significa el triomf de l'economia front a la política. Els anglosaxons, tan avesats a crear neologismes, han batejar com a *hiperglobalistes* a aquests entusiastes de la globalització front als *escèptics* antiglobalització, que només són capaços d'actuar reactivament. Per dir-ho amb el títol d'un dels llibres més clàssics d'Umberto Eco, tindríem *apocalíptics* que pensen que la globalització condueix la humanitat a la catàstrofe i *integrats* que creuen viure al millor dels mons.

Hi ha, tanmateix, moltes vies intermèdies. Com diu Josep F. Mària, «el tercer camí consisteix a acceptar que vivim més interconnectats, i amb més possibilitats de relació; però que aquestes noves possibilitats suposen *risks* i *oportunitats*. I consisteix també a entendre la globalització com un procés susceptible de ser governat o “civilitzat” tot posant-lo al servei de l'augment de benestar de tothom, especialment dels qui més sofreixen».<sup>59</sup> Coincidesc plenament amb la posició de Mària. El que ens cal és cercar vies que permetin retornar el protagonisme a la política democràtica, potser no tant dins del marc dels Estats nació, que també, com de les entitats supranacionals com ara la Unió Europea,<sup>60</sup> sense renunciar a la voluntat d'una governança global, per llunyana que avui pugui semblar. Thomas Piketty conclou la seva magna obra sobre el capital al segle XXI afirmant que l'economia de mercat basada en la propietat privada, si se la deixa al seu albir, conté forces poderoses de convergència, associades en particular a la difusió del coneixement i de la tècnica; però també en conté unes altres, no menys poderoses, de divergència, les quals són amenaces potencials per a les societats democràtiques i pels valors de justícia social sobre les què aquelles es fonamenten. I la principal força desestabilitzadora és la desigualtat en la distribució de la riquesa.<sup>61</sup> L'economista francès proposa tornar a la política, al control democràtic quan afirma que els temes més importants dels propers anys seran el desenvolupament de noves formes propietat i de control democràtic dels capitals, fent èmfasi amb una major disponibilitat d'informació i de transparència en les finances perquè aquest control democràtic pugui ser exercit.<sup>62</sup> En una línia similar, l'historiador britànic Tony Judt, al seu testament intel·lectual escrit just abans de morir l'any 2010, afirmava que la desigualtat econòmica exacerba els problemes; com més gran és la distància entre la minoria acomodada i la massa

empobrida, més s'agreugen els problemes socials, la qual cosa és certa tant per als països rics com per als pobres. No importa el ric que sigui un país, sinó el grau de desigualtat que tengui. La desigualtat, en definitiva, és corrosiva.<sup>63</sup> I es preguntava com podem esmenar el fet d'haver educat una generació obsessionada amb la recerca de la riquesa i la indiferència a tantes coses.<sup>64</sup> Qualsevol via intermèdia que vulguem adoptar entre els escèptics i els hiperglobalistes hauria de tenir en compte que hem de deixar de pensar econòmicament i oblidar-nos de l'egoisme i el benefici personal per posar uns altres valors al centre.

## Economia global i nova evangelització

Recapitulant tot el que hem dit fins ara, podem arribar a les següents conclusions:

- a) La globalització econòmica és un procés de llarga gestació històrica, però en la seva versió actual arranca dels anys 1970-80 a partir del gran salt endavant de les TIC i d'altres avanços de la Tercera Revolució Industrial, més que no de les polítiques de *laissez-faire* neoliberal.
- b) Aquest procés ha experimentat una constant acceleració i s'ha desenvolupat de manera anàrquica, impulsat per la ideologia neoliberal que posa el mercat per sobre de qualsevol altra consideració.
- c) Encara que la globalització té avantatges i potencialitats obvies, és indiscutible que segons com s'orienti, sobretot si ho és en la línia del capitalisme neoliberal que imposa la dictadura de mercat, els beneficis ho són per a una ínfima minoria de la població mundial, mentre que la majoria s'empobreix i suporta les càrregues.

Què hi diu l'Església davant d'això? Els *Lineamenta* del XIII Sínode de Bisbes no rebutgen frontalment la globalització, però sí un determinat sentit de la globalització que només té en compte els aspectes econòmics i, tot subratllant la complexitat del procés, convida els cristians a fer un important exercici de discerniment.<sup>65</sup> Cal que la globalització sigui llegida com un fenomen de creixement, en el qual la humanitat aprèn a desenvolupar noves formes de solidaritat i nous camins per compartir el progrés de tots vers el bé. Aquesta postura va ser assumida de manera textual a l'*Instrumentum Laboris* (núm. 55). El Sínode també posa l'accent en la qüestió, sagnant, de la desigualtat —i això no només en els països en vies de desenvolupament— que genera tensions i violència (núm. 56).

L'Església, com a comunitat universal que és, no pot condemnar de cap manera el procés de globalització, però sí ho fa, i de manera contundent, amb l'actual model econòmic. El magisteri pontifici, des de fa molt temps, condemna les desigualtats i l'economia egoista i mancada d'ètica que va contra l'home concret i contra el bé comú. Només per referir-nos als últims dos papes, Benet XVI advocava a l'encíclica *Caritas in Veritate* per tenir la justícia i el bé comú com a puntals del compromís per al desenvolupament d'una societat en vies de globalització; un bé comú que ha d'abastar

tota la família humana.<sup>66</sup> Tot reconeixent els aspectes positius de la globalització, que ha sigut el motor principal perquè regions senceres superin el subdesenvolupament i és, per ella mateixa, una gran oportunitat, assenyalava també els seus perills i fa una crida a intervenir per orientar-la d'acord amb la «civilització de l'amor».<sup>67</sup> L'encíclica *Caritas in Veritate*, que mereix ser llegida detingudament, mostra moltes pautes de com els cristians podem millorar una economia mancada de cor que menysté el do i la gratuïtat. Per això no ens hem d'oposar a la globalització *per se*, sinó corregir els seus abusos a la llum de la caritat en la veritat.<sup>68</sup>

El papa Francesc ha estat fins i tot més directe a l'exhortació apostòlica *Evangelii Gaudium*. Fent servir un llenguatge que recorda les denúncies dels profetes de l'Antic Testament, el Sant Pare ens adverteix de la crisi del compromís comunitari i dels desafiaments del món actual, entre els quals hi ha l'economia de l'exclusió i la desigualtat a la qual dóna un no rotund perquè

«aquesta economia mata [...] Avui tot entra dins el joc de la competitivitat i de la llei del més fort, en què el poderós es menja el més feble. Com a conseqüència d'aquesta situació, grans masses de la població es veuen excloses i marginades: sense treball, sense horitzons, sense sortida. Hom considera l'ésser humà en si mateix com un bé de consum, que es pot usar i després llençar. Hem iniciat la cultura del “descartament”, que, a més, és promoguda. Ja no es tracta simplement del fenomen de l'explotació i de l'opressió, sinó d'una cosa nova: amb l'exclusió queda afectada en la seva mateixa arrel la pertinença a la societat en la qual hom viu, perquè hom ja no està a baix, a la perifèria, o sense poder, sinó que està a fora. Els exclosos no són “explotats” sinó rebuigs, “sobrants”.»<sup>69</sup>

Francesc s'oposa a la idea nuclear del neoliberalisme que suposa que tot creixement econòmic, afavorit per la llibertat de mercat, aconsegueix provocar per si mateix major equitat i exclusió social en el món, rebutja amb fermesa la nova idolatria del diner, que és la versió moderna de l'adoració del vedell d'or, blasma el diner que governa en lloc de servir i diu no a la desigualtat que genera violència, i condemna el consumisme desenfrenat<sup>70</sup> i el nou paganisme individualista.<sup>71</sup> En canvi, afirma que la possessió privada dels béns ha de servir per tenir-ne cura i fer-los créixer perquè serveixin millor per al bé comú,<sup>72</sup> insta a escoltar el clamor dels pobres, pels quals l'Església ha de fer una opció preferencial,<sup>73</sup> advoca perquè tot ésser humà tenguí una vida digna que no només cobreixi les seves necessitats més primàries, sinó també l'educació, la salut, el treball amb un salari just que dignifica.<sup>74</sup> L'economia hauria de ser «l'art d'assolir una adequada administració de la casa comuna, que és el món sencer [...] Si realment volem assolir una sana economia mundial, fa falta en aquests moments de la història una manera més eficient d'interacció que, deixant salvada la sobirania de les nacions, assegurí el benestar econòmic de tots els països i no només d'uns pocs».<sup>75</sup>

En resum, el magisteri pontifici ens insta a no tenir por i a no rebutjar a priori la globalització, sinó més aviat a contribuir, en la mesura de les nostres possibilitats com a ciutadans responsables, a corregir els seus abusos evidents des de la nostra convicció



cristiana. Ens hi conviden tant Benet XVI com Francesc tot partint de les orientacions de la Doctrina Social de l'Església (DSE), malauradament encara poc i mal coneguda per la majoria dels mateixos cristians.<sup>76</sup> Precisament els postulats de la DSE haurien de ser una bona base per establir el diàleg amb el món econòmic, que no deixa de ser, ja ho dèiem al començament, un espai d'evangelització. Malauradament, el missatge social de l'Església queda sovint silenciada o distorsionada. Els mitjans de comunicació i la societat en general es fixen molt més, sovint de manera esbiaixada, en qüestions com ara la moral sexual o si les dones poden rebre o no els ordes sagrats, però en canvi silencien, a vegades conscientment, les aportacions socials de l'Església i les seves orientacions en moral social i econòmica. És la nostra responsabilitat com a creients proclamar que l'Església també vol un canvi radical en l'economia, una economia que posi l'home i el bé comú al seu centre, perquè «la dignitat de cada persona humana i el bé comú són qüestions que haurien d'estructurar tota política econòmica, però a vegades semblen només apèndixs agregats des de fora per a completar un discurs polític sense perspectives ni programes de veritable desenvolupament integral [...] Molesta que es parli d'ètica, molesta que es parli de distribució dels béns, molesta que es parli de solidaritat mundial, molesta que es parli de preservar les fonts del treball, molesta que es parli de la dignitat dels més febles, molesta que es parli d'un Déu que exigeix un compromís per la justícia».<sup>77</sup>

Aquí hi tenim un gran camp d'acció evangelitzadora, perquè són moltes les persones, creients o no, simpatitzants amb l'Església o obertament anticlericals, que comparteixen aquesta visió de l'economia. En definitiva, ens trobam en un espai important de diàleg del gran Atri dels Gentils que obrí Benet XVI. L'*Instrumentum Laboris* indica, en efecte, que l'econòmic és un vast camp d'acció de la nova evangelització, però reconeix també —cal no ser ingenu— que no és fàcil trobar interlocutors en els ambients de poder, sobretot en els camps tecnològic i econòmic (núm. 155). Així i tot val la pena que tots, en la mesura de les nostres capacitats i responsabilitats, actuem perquè el món sàpi que «el primer capital que s'ha de salvaguardar i valorar és l'home, la persona en tota la seva integritat».<sup>78</sup>

---

<sup>1</sup>[http://www.vatican.va/roman\\_curia/synod/documents/rc\\_synod\\_doc\\_20110202\\_lineamenta-xiii-assembly\\_sp.html](http://www.vatican.va/roman_curia/synod/documents/rc_synod_doc_20110202_lineamenta-xiii-assembly_sp.html)

<sup>2</sup>*La Nueva Evangelización para la transmisión de la fe cristiana*. Vegeu el text complet a [http://www.vatican.va/roman\\_curia/synod/documents/rc\\_synod\\_doc\\_20120619\\_instrumentum-xiii\\_sp.html](http://www.vatican.va/roman_curia/synod/documents/rc_synod_doc_20120619_instrumentum-xiii_sp.html)

<sup>3</sup> La literatura és abundantíssima i basta una petita recerca a la xarxa per trobar multitud de referències en totes les llengües. Tanmateix, no estarà de més advertir que, com sovint succeeix, no tot el que es pot trobar a Internet és aprofitable ni té el mateix rigor.

<sup>4</sup> Per aquest motiu no són pocs els que consideren que en les llengües llatines és preferible parlar de *mundialització* en lloc de *globalització*.

<sup>5</sup> Centre de Terminologia en Català. [www.termcat.cat](http://www.termcat.cat). Consulta 26 d'agost de 2014.

<sup>6</sup> En aquesta època Marshall MCLUHAN posà en circulació la seva famosa metàfora de l'aldea global (*global village*) en referència als mitjans de comunicació de masses. Cf *The Gutenberg Galaxy. The making of Typographic Man*. Toronto: University of Toronto, 1962.

<sup>7</sup> Josep F. MÀRIA I SERRANO, *La Globalització* (Quaderns Cristianisme i Justícia 102). Barcelona: Fundació Lluís Espinal, 2001, p. 2

<sup>8</sup> El sociòleg Ulrich BECK denuncià fa anys que de les paraules utilitzades, globalització era alhora la més imprecisa i políticament més eficaç. Cf *¿Qué es globalización? Falacias del globalismo, respuestas a la globalización*. Barcelona: Paidós, 1998 p. 40. La mateixa imprecisió del mot fa que l'haguem de definir també de manera apofàctica, és a dir, indicant allò que *no* és. És el que, per exemple, fa John GRAY al capítol 3 del seu llibre *Falso amanecer. Los engaños del capitalismo global*. Barcelona: Paidós, 2000 pp. 75 i seg.

<sup>9</sup> Hauríem d'afegir que també és un concepte canviant i manipulable. És interessant veure com ha anat evolucionant amb el temps i quins són els agents que contribueixen a donar una o altra idea del que és globalització, ja que sovint no són innocents. Sobre això, en especial sobre la idea transmesa per dues agències de premsa internacionals, vegeu Eunjung SUNG, Won YONG JAND i Edward FREDERICK, «Mediated Reality of Globalization, 1995-2000: How did AP and IPS Construct the Concept and Process of Globalization», en *Journal of Global Mass Communication*, vol. 4 (2011) pp. 39-54.

<sup>10</sup> Fins a l'extrem de presentar una utopia neoliberal de món sense fronteres, gràcies a la desaparició dels estats que serien substituïts per les grans corporacions econòmiques i financeres que actuarien de manera autònoma. És el cas, per exemple, de Kenichi OHMAE, *The End of the Nation-State. The Rise of Regional Economies*. Londres: Harper-Collins, 1995. Existeixen corporacions, instituts i *think tanks* dedicats a difondre la bona nova de la globalització neoliberal. És el cas, per exemple, del McKinsey Global Institute (vegeu [www.mckinsey.com/mgi](http://www.mckinsey.com/mgi)).

<sup>11</sup> La idea d'un sistema econòmic mundial (economia-món) forjat a partir dels grans descobriments geogràfics del segle XVI ja ser teoritzat per Immanuel WALLERSTEIN als seus tres volums *The Modern World-System* (primera edició en anglès, 1974). La idea de que la globalització té precedents històrics ha estat desenvolupada recentment per autors com ara Paul HIRST i Graham THOMPSON, *Globalization in Question*. Cambridge: Polity Press, 1996. Altres autors remunten el procés fins i tot alguns mil·lennis; és el cas de Andre G. FRANK i Barry K. GILLS (eds.), *The World System. Five Hundred Years or Five Thousand?* Londres: Routledge, 1994.

<sup>12</sup> Sense anar més lluny, la jueva. Recordem que alguns dels llibres de l'Antic Testament estan escrits en aquest grec estàndard. A partir de la segona meitat del segle I dC s'escriurien en grec els llibres del Nou Testament, la qual cosa els garantia una ràpida difusió.

<sup>13</sup> Janet ABU-LUGOD, *Before European Hegemony: The World System AD 1250-1350*. Oxford: Oxford University Press, 1989.

<sup>14</sup> Una visió panoràmica a Anthony G. HOPKINS (ed.), *Globalization in World History*. Nova York: W. W. Norton, 2002.

<sup>15</sup> Eric L. JONES, *El milagro europeo*. Madrid: Alianza, 1990. Aquest autor es pregunta —i intenta respondre— la qüestió de per què el creixement i el desenvolupament econòmics en sentit modern començaren a Europa i no a Àsia.

<sup>16</sup> La subordinació de vastos espais del món encara és més clara si tenim en compte que ens trobam en l'època daurada del colonialisme occidental.

<sup>17</sup> La teoria de centre-perifèria és originària de científics socials llatinoamericans com ara l'argentí Raúl Prebisch. Encara que precisa de moltes matisacions, la teoria del centre-perifèria té encara una força explicativa important a l'hora d'analitzar les relacions internacionals de dependència, si bé avui ja ha quedat superada.

<sup>18</sup> El període immediatament anterior a 1914 marca el punt àlgid del comerç internacional i dels fluxos de capitals, tant entre les economies industrialitzades com entre aquestes i els seus espais colonials. P. HIRST

---

i G. THOMPSON fins i tot han assenyalat que, en termes de PIB, els fluxos eren més importants abans de 1914 que no al final del segle XX, però aquesta afirmació ha de ser presa amb moltes precaucions i no està exempta de fortes crítiques. Cf. *Globalization in Question*, cit. p. 31.

<sup>19</sup> El comunisme soviètic després de la revolució de 1917 i la guerra civil russa i les fórmules autàrquiques dels feixismes (amb la seva versió espanyola durant el primer franquisme, responsable en bona part de la fam i la misèria de la postguerra). Els països capitalistes liberals, sense arribar a aquests extrems, tendiren a restringir els intercanvis internacionals tot recorrent al proteccionisme.

<sup>20</sup> La qual cosa confirma que cap progrés assolit per la humanitat està definitivament consolidat. La història humana no és una línia recta ascendent, sinó una serra que, amb avanços i retrocessos, al final mostra, això sí, una tendència ascendent. Almenys, fins ara.

<sup>21</sup> Vegeu Harold JAMES, *International Monetary Cooperation Since Bretton Woods*. Nova York: Oxford University Press, 1996.

<sup>22</sup> Que, com és sabut, a Espanya s'inicià amb força retard i no s'arribaria a consolidar fins als anys vuitanta, ja en l'etapa democràtica, però dificultat pels efectes de la llarga crisi econòmica que marcà la Transició i els primers anys de la democràcia. Pel que fa als Estats Units, encara era viva l'herència del New Deal engegat pel president Roosevelt abans de la segona Guerra Mundial i assumit per les administracions posteriors, tant republicanes com demòcrates. A l'Europa de postguerra és molt potent la influència keynesiana; és l'època del gran consens entre les dues grans forces polítiques del moment, la cristianodemòcrata i la socialdemòcrata.

<sup>23</sup> Com assenyala Karl POLANYI, que ha descrit molt bé aquest procés, els orígens de la catàstrofe se remunten als esforços utòpics del liberalisme econòmic per establir un mercat autoregulat, una «utopia econòmica de mercat». Cf. *La gran transformació. Crítica del liberalismo económico*. Madrid: Ediciones La Piqueta-Ediciones Endymion, 1989, p. 173. La primera edició és de 1944.

<sup>24</sup> John K. GALBRAITH i Paul W. MCCracken, *Reaganomics: meaning, means and ends*. Nova York: The Free Press, 1983. Els activistes reaganians afirmaven haver posat en marxa una autèntica revolució en haver remodelat la societat dels Estats Units d'acord amb els principis del lliure mercat.

<sup>25</sup> En el cas dels Estats Units això va ser una fallàcia per mor de la forta pujada de la despesa militar, que juntament amb la retallada d'imposts disparà el dèficit públic.

<sup>26</sup> La mort de Margaret Thatcher el 8 d'abril de 2013 ha reobert el debat sobre el seu llegat en els diferents camps també, és clar, l'econòmic.

<sup>27</sup> La Tercera Via adoptada a la Gran Bretanya pel Labour Party de Tony Blair, que substituïa bona part dels principis socialdemòcrates pels liberals.

<sup>28</sup> John WILLIAMSON, «What Washington Means by Policy Reform», en John WILLIAMSON (ed.), *Latin American Adjustment: How Much Has Happened?* Washington: Peterson Institute for International Economics, 1990. Els 10 punts són: 1) disciplina fiscal; 2) redirecció de la despesa pública des dels subsidis a la inversió; 3) reforma tributària aplicant tipus marginals modestos; 4) taxes d'interès moderades determinades pel mercat; 5) tipus de canvi competitius; 6) liberalització del comerç; 7) liberalització de les barreres a la inversió estrangera directa; 8) privatització de les empreses estatals; 9) abolicció de les regulacions que impedeixen l'accés al mercat o restringeixen la competència; 10) seguretat jurídica per als drets de propietat. Inicialment aquests postulats estaven pensats per al cas concret d'Amèrica Llatina, però aviat van ser d'aplicació universal.

<sup>29</sup> *The National Interest*, estiu de 1989. Fou publicat en castellà a *Claves de Razón Práctica* 1 (1990) p. 85-96; es poden trobar diverses versions per Internet. Alguns anys més tard Fukuyama amplià el seu contingut i rebut els seus nombrosos crítics, tot reafirmant la tesi central del seu pensament al llibre *The End of History and the Last Man*. Nova York: The Free Press, 1992. Vegeu *El fin de la historia y el último hombre*. Barcelona: Planeta, 1992. La ràpida difusió de les idees de FUKUYAMA no és innocent car rebé el finançament d'importants institucions conservadores nord-americanes interessades en afavorir un gir a la dreta en la interpretació de les ciències socials, com ara la John M. Olin Foundation.

<sup>30</sup> Un dels laboratoris d'idees que impulsaven aquesta visió fou el Project for a New American Century, fundat l'any 1997, que tingué una enorme influència en els anys de la presidència de George W. Bush. Per exemple, les croades per estendre la democràcia liberal així com s'entén als Estats Units a països com ara Afganistan o Iraq són fruit d'aquesta visió del món. Els resultats d'aquesta política estan a la vista de tothom. Sobre la qüestió de la fallida del projecte d'imposar l'ordre liberal vegeu George SORENTEN, *A Liberal World Order in Crisis. Choosing between Imposition and Restraint*. Nova York, Cornell University, 2011.

<sup>31</sup> Des dels anys 1930 el cost del transport marítim s'ha reduït a la meitat, el del transport aeri en un 85% i les telecomunicacions un 99%.

<sup>32</sup> Derek HRYNISHYN, «Technology and Globalization», *Studies in Political Economy* 67 (2002), p. 83-106.

---

<sup>33</sup>Hi ha filòsofs que actualment estan reflexionant sobre això, com l'italià Luciano FLORIDI, amb els seus estudis sobre el que s'anomena la *infosfera* (entorn d'informació constituït per totes les entitats informatives, les seves propietats, interaccions, processos i relacions mútues). Vegeu el seu últim llibre, *The Fourth Revolution. How the Infosphere is Reshaping Human Reality*. Oxford: Oxford University Press, 2014.

<sup>34</sup> Paul KRUGMAN, «Growing World Trade: Causes and Consequences», *Brooking Papers on Economic Activity*, 1 (1995), pp. 327-377.

<sup>35</sup> Manuel CASTELLS prefereix parlar de «societat informacional» (fent un símil a la derivació indústria/industrial) perquè la generació, el processament i la transformació de la informació es converteixen en les fonts fonamentals de la productivitat i del poder. Vegeu *La Era de la Informació. Economía, sociedad y cultura. La sociedad red*. Madrid: Alianza, 1996.

<sup>36</sup> És el que s'ha vingut a anomenar tecnocapitalisme, que pretén controlar el producte de la recerca i del coneixement, com ara la propietat intel·lectual. Vegeu els llibres de Luis SUAREZ-VILLA, *Technocapitalism: a Critical Perspective on Technological Innovation and Corporatism*. Filadèlfia: Temple University Press, 2012, i *Globalization and Technocapitalism. The Political Economy of Corporate Power and Technological domination*. Farnham: Agashe Publishing, 2012.

<sup>37</sup> UNCTAD, *Informe sobre las inversiones en el mundo 2013. Panorama general. Las cadenas de valor mundiales: inversión y comercio para el desarrollo*. Nova York-Ginebra: Nacions Unides, 2013, p. X.

<sup>38</sup> Segons l'organització Tax Justice Network, entre el 24 i el 32% de les inversions mundials s'escapen de tot control fiscal i són fruit del diner negre.

<sup>39</sup> No cal anar a països del Tercer Món per trobar exemples d'això. Basti pensar en les exigències del magnat Sheldon Alston, tant al Govern espanyol com al de la Comunitat de Madrid i a l'Ajuntament de la capital a l'hora de negociar construcció del complex d'oci conegut popularment com Eurovegas, que afortunadament no s'ha materialitzat.

<sup>40</sup> El cas espanyol és especialment greu, amb una taxa de fecunditat de 1,37 fills per dona (2010), quan la taxa de reemplaçament generacional és de 2,1. L'envelliment és molt accelerat i arribarà a ser alarmant a partir de 2030 quan es jubili la generació dels nascuts entre 1965 i 1980.

<sup>41</sup> Vegeu la llista Forbes de les 2.000 majors empreses mundials de 2014 a <http://www.forbes.com/global2000/> (consulta de 2 de setembre de 2014). Són els bancs ICBC, China Construction Bank i Agricultural Bank of China.

<sup>42</sup> El president francès Nicolás Sarkozy proclamà l'agost de 2008 que calia «refundar el capitalisme sobre unes bases ètiques», afegint que «le laissez-faire c'est fini». A alguns anys de distància, amb el propi Sarkozy imputat per corrupció, tot això sona a sarcasme. Ni s'ha refundat el capitalisme sobre bases ètiques ni molt menys s'ha acabat el *laissez-faire*.

<sup>43</sup> Les transaccions electròniques en temps real fan que es pugui moure una mateixa partida de capital moltes vegades en fraccions de segon, d'una banda a l'altra del món. Sovint això es fa de manera automàtica a partir de complexos programes informàtics i sense la intervenció humana directa, la qual cosa ha causat més d'un ensurt als mercats financers.

<sup>44</sup> <http://www.treasury.gov/resource-center/international/exchange-rate-policies/Documents/Dec-2007Appendix1.pdf>

<sup>45</sup> És el cas de països productors de petroli, com Kuwait, Qatar, etc. Per exemple, l'Abu Dabi Investment Authority maneja un capital de 875.000 milions de dòlars.

<sup>46</sup> John BLUEDORN et alia, *Capital Flows are Fickle: Anytime, Anywhere*. Fons Monetari Internacional, agost de 2013. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2013/wp13183.pdf>

<sup>47</sup> Aquest creixement demogràfic, en molts casos desbocats, dels països del Tercer Món té molt a veure amb les elevades taxes de pobresa, per bé que no sigui l'únic factor. Si el creixement demogràfic és superior a l'econòmic, la conseqüència lògica és una caiguda de la renda per càpita i, per tant, la perpetuació (o, pitjor encara, l'agreujament) del subdesenvolupament i la pobresa extrema.

<sup>48</sup> *Informe sobre el trabajo en el mundo 2014. El desarrollo a través del empleo. Resumen ejecutivo* (maig de 2014). [http://www.ilo.org/global/research/global-reports/world-of-work/2014/WCMS\\_243965/lang-es/index.htm](http://www.ilo.org/global/research/global-reports/world-of-work/2014/WCMS_243965/lang-es/index.htm)

<sup>49</sup> Jonathan D. OSTRY, Andrew BERG i Charalambos G. TSANGARIDES, *Redistribution, Inequality and Growth*. IMF Staff Discussion Note, febrer de 2014.

<sup>50</sup> Christine LAGARDE, «Inclusión económica e integridad financiera: Discurso pronunciado ante la Conferencia para un Capitalismo Inclusivo», Londres, 27 de maig de 2014. <https://www.imf.org/external/spanish/np/speeches/2014/052714s.htm>

<sup>51</sup> Hi ha una correlació clara entre equitat i benestar de la majoria, i a la inversa. Aquesta és la tesi de Richard G. WILKINSON i Kate PICKETT a *Desigualdad: un análisis de la (in)felicidad colectiva*. Madrid: Turner, 2009.

---

<sup>52</sup> Vegeu l'índex de percepció de la corrupció de 2013 elaborat per Transparency International a <http://cpi.transparency.org/cpi2013/results/>

<sup>53</sup> Vegeu l'índex de globalització per països a <http://globalization.kof.ethz.ch/>

<sup>54</sup> Michael J. SANDEL, *Lo que el dinero no puede comprar. Los límites morales del mercado*. Barcelona: Debate, 2013. Sandel ofereix nombrosos exemples de com qualsevol aspecte de les relacions socials es poden convertir en transaccions econòmiques amb l'argument de la sagrada llibertat de mercat.

<sup>55</sup> La pobresa severa s'ha reduït del 20 al 15%.

<sup>56</sup> Els països que restringeixen els intercanvis mitjançant opcions autàrquiques tendeixen a ser més pobres i a tenir menys oportunitats de desenvolupament. Un cas extrem, és clar, seria Corea del Nord.

<sup>57</sup> Thomas PIKETTY mostra que les polítiques sorgides de la segona Guerra Mundial jugaren un rol central en la reducció de la desigualtat. Aquesta, però, rebrotaria a partir de 1970-80, encara que amb una intensitat molt diferent segons els països. Cf. *Le capital au XXI siècle*. París: Éditions du Seuil, 2013. Citam a partir de la traducció anglesa, *Capital in the Twenty-First Century*. Cambridge (Massachusetts)-Londres: The Belknap Press of Harvard University Press, 2014. Piketty dedica tota una part del seu llibre (la tercera) a estudiar l'estructura de la desigualtat (p. 237 i seg.).

<sup>58</sup> Vegeu l'informe elaborat per al Congrés dels Estats Units per Jerome P. BJELOPERA i Kristin M. FINKLEA, *Organized Crime: An Evolving Challenge for U.S. Law Enforcement*. Washington: Congressional Research Service, 2012.

<sup>59</sup> *La globalització*, cit., p. 23. Les cursives són de l'autor, que a continuació presenta un seguit de propostes sobre com governar la globalització, desglossades en iniciatives socioeconòmiques, sociopolítiques i culturals (pp. 24-25).

<sup>60</sup> És curiós (o no) que essent tan important la Unió Europea en tots els ordres, les darreres eleccions de maig de 2014 van ser sobretot plantejades pels partits, i assumides pels ciutadans, en clau nacional, amb missatges i consignes que no tenien gairebé res a veure amb el que realment hi havia en joc. Això ja indica que és molt el que, com a ciutadans, hem de millorar per actuar de manera responsable.

<sup>61</sup> *Capital in the Twenty-First Century*, cit. p. 571.

<sup>62</sup> *Ibidem*, p. 569-570.

<sup>63</sup> *Algo va mal*. Madrid: Santillana, 2011, p. 33-34.

<sup>64</sup> *Ibidem*, p. 50.

<sup>65</sup> *Caritas in Veritate*, 42

<sup>66</sup> *Ibidem*, 6-7.

<sup>67</sup> *Ibidem*, 35b.

<sup>68</sup> *Ibidem*, 42b.

<sup>69</sup> *Evangelii Gaudium*, 53.

<sup>70</sup> *Ibidem*, 54-60.

<sup>71</sup> *Ibidem*, 195.

<sup>72</sup> *Ibidem*, 189.

<sup>73</sup> *Ibidem*, 187 i seg.

<sup>74</sup> *Ibidem*, 192.

<sup>75</sup> *Ibidem*, 206. Aquesta posició de ferma sense mitges tintes ha merescut el rebuig dels sectors neoliberals, dels neocon del Tea Party i de la dreta religiosa radical dels Estats Units, que s'han apressat a titllar el papa de comunista i peronista.

<sup>76</sup> Vegeu el Compendi de la Doctrina Social de l'Església a [http://www.vatican.va/roman\\_curia/pontifical\\_councils/justpeace/documents/rc\\_pc\\_justpeace\\_doc\\_20060526\\_compendio-dott-soc\\_sp.html](http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/justpeace/documents/rc_pc_justpeace_doc_20060526_compendio-dott-soc_sp.html)

<sup>77</sup> *Evangelii Gaudium*, 203.

<sup>78</sup> *Caritas in Veritate*, 25.